

Ивайло Знеполски
СЕМЕЙНИ РАЗПРАВИИ
ХАНА АРЕНТ, ЕРИК ВЪОГЕЛИН, РЕЙМОН АРОН

**Институт за изследване
на близкото минало**

София 1618, ул. „Монтевидео“ №21, НБУ, Корпус 3, ет. 4
тел./факс +359 2 8110442; 988 82 73
e-mail: minaloto@gmail.com
www.minaloto.bg

Управителен съвет на института:

Ивайло Знеполски
Момчил Методиев
Боряна Димитрова
Димитър Димов

Експертен съвет:

Цветан Тодоров

Иван Еленков
Георги Господинов
Даниела Колева
Даниел Вачков
Михаил Груев
Момчил Методиев
Ивайло Знеполски
Мартин Иванов

Ивайло Знеполски

СЕМЕЙНИ РАЗПРАВИИ

ХАНА АРЕНТ,
ЕРИК ВЪОГЕЛИН,
РЕЙМОН АРОН

Институт
за изследване
на близкото
минало

НОВ
БЪЛГАРСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

- © Ивайло Знеполски, автор
- © Веселин Праматаров, корица
- © Институт за изследване на близкото минало, София, 2023

ISBN: 978-954-28-4378-8

*На моите мили внуци Филип и Михаил
с пожелание да станат добри,
свободни и благодателени мъже.*

„Разбирането на политическите и историческите проблеми, тъй като се отнасят до дълбоки и основни човешки проблеми, не е без аналогия с разбирането на личностите; това, което една личност фундаментално е била, го разбираме само след нейната смърт. За личността това, което е окончателно и вечно, се разбира само след смъртта.“

Хана Арент

Ивайло Знеполски

СЕМЕЙНИ РАЗПРАВИ

**ХАНА АРЕНТ
ЕРИК ВЪОГЕЛИН
РЕЙМОН АРОН**

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ..... 13

Първа част

ХАНА АРЕНТ И РЕЙМОН АРОН

Хана Арент – имигрантка беглец, парий с политическо съзнание..... 27

Реймон Арон – изграждане на политическо съзнание в сблъсък
с „безмилостната бруталност“ на политиката..... 34

Срещи след войната..... 42

Хана Арент – критика на „Държавата-нация“
и антисемитизма на Виши..... 47

Арон, Виши и критиката на *Произходът на тоталитаризма*..... 52

Водещата роля на Арон в Конгреса за свобода на културата 59

Арент и Конгресът за свобода на културата.
Заемане на позиция срещу популисткия антикомунизъм 64

Арент и Арон в пряк сблъсък 67

Арент и Арон – как да разбираме текущата политика 77

Хана Арент в търсене същността на политиката.
Критика на представителната демокрация..... 82

Арент и Арон и студентските бунтове от 1968 г.	94
Премълчавани влияния.....	96
Реймон Арон – нуждата от политическите инструменти за задвижване на представителната демокрацията.....	101
Арент и Арон – две гледни точки върху историята и свободата	109
Двата полюса на политическото мислене.....	117

Втора част

ХАНА АРЕНТ И ЕРИК ВЪОГЕЛИН

Неофициални предварителни контакти и изясняване несъвместимостта на позициите за природата на тоталитаризма.....	125
Публичният сблъсък между Арент и Вьогелин	134
Двупосочни влияния – и неосъзнавани, и пренебрегвани	145
Връзката между традицията и модерността при Вьогелин и Арент.....	149
Опити за сближаване – общи теми и изследователски задачи	154

Трета част

РЕЙМОН АРОН И ЕРИК ВЪОГЕЛИН

Първи срещи, близост и различия в разбирането на „политическите религии“.....	167
Какви са корените на псевдорелигиите	171
Реймон Арон – връзката между индустриалното общество и политическата природа на режимите.....	174

Ерик Вьогелин срещу течението на технологичния абсолютизъм	178
Изключващи се и допълващи се частни истини	183
Арон и Вьогелин: хора от вчера или теоретици с трайно интелектуално влияние	185

Четвърта част
ХАНА АРЕНТ И ДРУГИТЕ

За пустинята и оазисите	191
СЪДЪРЖАНИЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК	201
СЪДЪРЖАНИЕ НА ФРЕНСКИ ЕЗИК.....	203

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Много неща свързват Хана Арент (1906–1975), Ерик Вьогелин (1901–1985) и Реймон Арон (1905–1983). Почти връстници, деца на своята епоха, носещи спомените от Първата световна война, преживели следвоенната криза и политическите и социалните сътресения на 30-те, свидетели на възхода на националсоциализма и на призрака на комунистическата революционна вълна в Европа. И тримата в една или друга степен лично са се усещали заплашени от надигания се нацизъм, а Арон непосредствено след войната и със символното насилие на радикално лявата интелектуална среда и от съвсем реалното домогване на комунистите до властта. По един или друг начин техният опит, макар и не съвсем идентичен, влияе върху нагласите, идеите и творчеството им и определя личната им ангажираност при изследването и оценката на тоталитаризма.

И тримата са преживели възхода и обсебването на властта от нацизма. Арент и Вьогелин по силата на местоживееене и национална принадлежност, а Арон като външен наблюдател, пребиваващ в немските университети в периода 1930–1933 г. като млад изследовател, подготвящ докторската си теза. Пръв напуска Германия Арон, който, макар и еврейн чуждестранен гражданин, не може да не е изпитвал някакво притеснение, наблюдавайки все по-агресивния антисемитизъм. Заминаването му е свързано с приключване на университетските ангажименти, но е и нещо като бягство, поне в психологически план. По време на престоя си той е наблюдавал дълбоката криза, която изживява Германия, разделението, непримиримите антагонизми между социалисти, комунисти и националсоциалисти, надигащото се насилие и разпадащата се държавност. Връщайки се във Франция, констатира множество белези на същото заболяване. Страната е не по-малко разделена, институциите са отслабени, агонията на френ-

ската демокрация е събудила едновременно призраците на пролетарската и на консервативната революция. След военното поражение на Франция и окупацията ѝ от нацистка Германия, Арон, макар изцяло интегриран непрактикуващ еврейин, вече съвсем реално е заплашен от съдбата на керваните, тръгващи към лагерите на смъртта на Изток. Но не това е основната причина за неговата предстояща емиграция, водещи са дълбоко вкоренените патриотични подбуди в качеството му на французин. През 1940 г. той се прехвърля в Англия и се включва активно в работата на правителството в изгнание, оглавно от генерал Дьо Гол и поставило си за задача организирането на френската съпротива и подготовка за времето след войната.

Хана Арент напуска Германия малко по-късно през същата 1933 г. Малко преди това тя приема от Курт Блюменфелд, един от ръководителите на немската ционистка организация, задачата да проучи документите, намиращи се в Пруската национална библиотека, свидетелстващи за антисемитските практики, установени в Германия. Те са му необходими с оглед изказването му пред 18-тия Ционистки конгрес в Прага, предвиден за лятото на 1933 г., като доказателство за невъзможността за каквато и да е форма за асимилиране на евреите в Германия. Гестапо лесно влиза по следите ѝ и тя е арестувана след седмица, но след това, по липса на доказателства и все още не овладяната напълно от нацистите съдебна система, е освободена. Това е знак за реалната заплаха над нея и тя успява да напусне Германия, преминавайки през Чехословакия, след това през Швейцария, за да се окаже в Париж, където остава до края на 1940 г. Присъединила се към голямата еврейска общност от емигранти от Германия, Арент се включва активно в организирането на приютяването на бягащи от нацизма евреи и улесняване на пътя им към Палестина. След окупацията на Франция и вследствие на политиката на съглашателство с германците на генерал Петен и правителството на Виши, Арент е арестувана отново, въдворена във временен лагер с перспектива за изпращане на Изток. Благодарение на хлабавия режим в организирания от колаборационистите лагер, тя успява да избяга. В Марсилия с помощта на Американския спешен център получава виза за Португалия, където чака почти година преди през май 1941 г. заедно с 2500

евреи да получи виза за влизане в Съединените щати. В Ню Йорк тя продължава активистката си дейност в полза на прокудените, но макар с времето да се отдалечава от ционисткото движение, продължава да разсъждава върху антисемитизма. След десет години, през 1951 г., Арент е натурализирана и получава американско гражданство. Безспорно от тримата тя е била директно и най-силно заплашена, два пъти на прага на гибелта, най-уязвима и вътрешно преживяла целия ужас на потенциална жертва. Поради това съвсем естествено тя е и емоционално най-силно свързана със събитията и тоталитарния феномен, най-чувствителна към екзистенциалната ситуация както на реалните, така и на потенциалните жертви.

След Анслуша през 1938 г. и разпростирането на властта на националсоциализма и върху Австрия последен напуска Райха Ерик Вьогелин. Голямата общност от етнически германци в Австрия подкрепя присъединяването към Германия, но Вьогелин, макар и немец, роден в Германия и сравнително късно преселен със семейството си в Австрия, се противопоставя активно. Още през 1936 г. той се е обявил против опита за преврат, предприет от окуражените от Германия австрийски националсоциалисти, и в подкрепа на оказалия съпротива австрийски президент. Събитията от 1936 г. са повод за написването на книгата *Авторитарната държава*¹. През 1938 г. публикува и друга книга, която, макар и тънка по обем, по-късно ще има широк отзвук – *Политическите религии*², в която разглежда националсоциализма и комунизма като феномени от един и същ вид и ги определя като израз на дълбоката криза на модерността. Книгата бива публикувана непосредствено преди Анслуша, забранена е, а Вьогелин ще бъде уволнен от Виенския университет. Той не чака да последват други мерки и успява да напусне страната. Заминава за Съединените щати, където вече има установени връзки благодарение на двугодишното си пребиваване в американските универси-

¹ Eric Voegelin, *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, 1936, *The Collected Works of Eric Voegelin*, Baton Rouge, Louisiana State University, 1990, v. 4. По-нататък в текста избраните произведения ще бъдат отбелязвани със съкращението CW.

² Eric Voegelin, *Political Religions*, (1938), CW, vol. 5.

тети (1924–1926) като стипендиант на Рокфелер. В неговия случай на емигрант няма голям драматизъм и адаптирането му към новата ситуация е най-безпроблемно.

И тримата, макар и по различен начин, преживяват съдбата на емигранти и тази факт е белязал техния възглед за света. По същество и тримата са подготвени за случващото се, през различни периоди са пребивавали в различни страни, ерудирани и всеотранно образовани полиглоти, те се чувстват част от западната цивилизация и хуманистичните ѝ традиции. Но по различен начин усещат късането с културната и социалната среда на страната, в която са родени. В това отношение Арент и Арон очертават двете противоположни позиции. Арент радикално скъсва с идеята за Държавата-нация (отказва да се идентифицира както през германското гражданство, така и през ционисткото движение и еврейския произход), която обвинява за дълбоката криза на модерността. В Америка се чувства добре, тъй като страната представлява република, в която царува законът и човек не се подчинява на някого, а просто на закона, като самият той участва в този фундаментален закон. Оттук според нея произлиза *универсалното съзнание*, което не се идентифицира с подчинението на никакъв частен позитивен закон, в това число и на етническа принадлежност. В Америка тя е освободена от вменияваните от етническата и националната принадлежност задължения или най-малкото от очакванията за произлизащото от тях поведение. Тя е абсолютно свободен дух, човек без страна, гражданин, който просто се подчинява на закона и мисли самостоятелно. Космополит, виждащ в Американската конституция бъдещ модел за света.

Арон, точно обратното, е силно свързан с Държавата-нация, чувства задължение към нея, гледа на емиграцията си в Лондон като участие в една национална мисия, всичките му мисли и чувства са насочени към спасяването на отечеството и възстановяване величието на Франция. Безспорно като повечето французи емигранти в Англия, както и самият генерал Дьо Гол, той изживява пребиваването си там и насмешливите, снизходителни или дори състрадателни погледи на англичаните като унижение. Една велика бивша империя е срината като картонена кула и това е преживяно като драма.